Mobutu, Joseph-Désiré / Sese Seko (1930–1997)

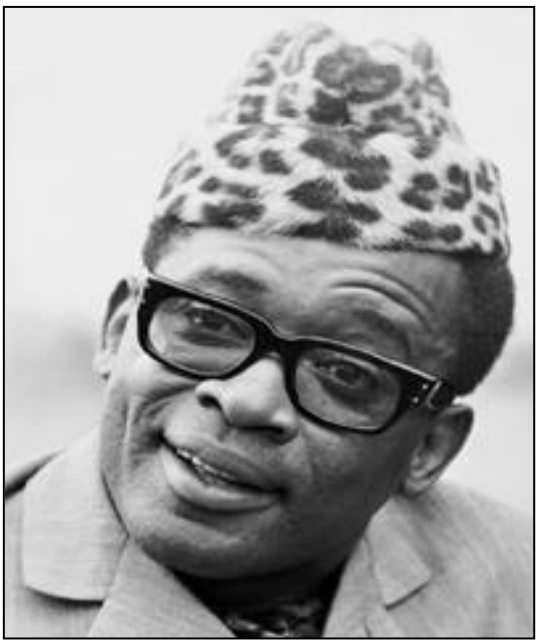

Mobutu Sese Seko

(forrás: Congo Planet)

Kongó Királyság, Kongói Szabadállam, Belga Kongó, Léopoldville-Kongó, Kongói Demokratikus Köztársaság, Zaire, – ilyen sok nevet viselt a természeti kincsekben igen gazdag állam Afrika szívében, csak a legújabb korban; viharos történelme során hol a gyarmatosító fehér ember, hol a helyi fekete lakosság soraiból kiemelkedő zsarnok uralma alatt. Mobutu is egyike volt az ország önkényurainak: 32 éven át ült az elnöki székben, miután 1965-ben egy vértelen puccs során eltávolította Joseph Kasavubut, a belgáktól függetlenné vált állam első elnökét.

Az államfő Joseph-Désiré Mobutu néven látta meg a napvilágot Albéric Gbemani és Marie Madeleine Yemo harmadik gyermekeként 1930. október 14-én, az akkori Belga-Kongó területén található Lisalában. Édesapját már nyolc éves korában elveszítette, így a továbbiakban a helyi bíró – és annak felesége - gondoskodott a neveltetéséről. Az asszonyt Mobutu anyjaként szerette, ő tanította meg írni, olvasni és folyékonyan beszélni franciául. Iskoláit Léopoldville-ben és a Coquilhatville-i katolikus iskolában végezte.

A „Jeff” becenévre hallgató tehetséges ifjú már diákévei alatt kitűnt társai közül éles eszével, jártas volt a tudományokban, kiváló sportoló volt és írói vénával is rendelkezett. Egy szerelmi kalandból kifolyólag büntetésképp besorozták a seregbe és ez miatt látványosan szakított a katolikus egyházzal. Hét éves „kényszer” katonai pályafutása alatt a belga-kongói katonai és rendőri feladatokat egyaránt ellátó *Force Publique*-ban őrmesteri rangig jutott – ami egy afrikai számára jelentős eredmény -, a szolgálati idő alatt rendet és fegyelmet tanult, ami majd diktátor korában is jellemezi karakterét. Ha tehette rengeteget olvasott – többek között De Gaulle-t, Churchillt és Machiavellit -, képezte magát és tanult, így a katonaévek alatt hivatásos újságírói oklevelet szerzett.

1956-ban szerelt le és a Léopoldville-ben székelő L’Avenir című hetilapnál kapott állandó cikkírói állást, majd ’58-ban Belgiumba utazott, ahol a Szociológiai Intézet és egy újságíró tanfolyam hallgatója lett, illetve több cikket is publikált a Brüsszeli Világkiállításról. Itt ismerkedett meg Patrice Lumumbával, akinek a személyi titkára lett és az ő hatására csatlakozott a gyarmati uralom ellen tiltakozó Kongói Nemzeti Mozgalomhoz. 1960 júniusában az ország kikiáltotta függetlenségét, az új koalíciós kormány miniszterelnökeként Lumumba Mobutut nevezte ki a hadsereg vezérkari főnökének, egyebek mellett azzal a feladattal, hogy fékezze meg a katonák lázongását. Mindeközben az ENSZ és a nyugati hatalmak tétlenül szemlélték, ahogy a fiatal ország a belső rend helyreállításával küzd, Lumumba kényszerhelyzetbe került s a Szovjetunió felé fordult. Moszkva készségesnek mutatkozott Kongó megsegítésében és jelentős katonai, illetve műszaki támogatást küldött a helyzet stabilizálására, azt remélve, hogy az új állam a jövőben majd a kommunizmus bázisává válhat Közép-Afrikában. A világméretű hidegháborús vetélkedésben az Egyesült Államok természetesen lépéseket tett ennek megakadályozására. Támogatta Kasavubu elnököt, aki politikai csatározásba került Lumumbával, így vezérkari főnökként

Mobutu is válaszút elé került, hogy melyik oldalt segítse győzelemhez. Végül 1960. szeptember 14-én egy, a CIA által támogatott és finanszírozott akció során puccsal vádolta meg Lumumbát, akit házi őrizetbe vettek. Az új rezsim azonnal kiutasította a Szovjetunió polgárait az országból.

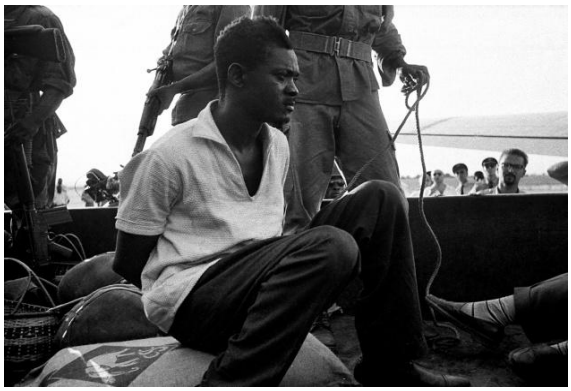

Patrice Lumumba fogságban, 1960

(forrás: iconicphotos.wordpress.com)

1965 novemberében újabb hatalmi konfliktus robbant ki Kongóban, a Kasavubu és Moise Csombe között feszülő ellentét során ismét Mobutué volt a főszerep: vér nélküli puccsal immáron végleg magához ragadta a hatalmat és átvette az ország irányítását. Az immár elnök Mobutu apolitikus, centralizált, totalitárius állam kiépítésén fáradozott, miközben háborút indított a gyarmati rendszer maradványaival szemben, állami korrupciós rendszert hozott létre és módszeresen emelt le állami pénzeket a maga bankszámláira. Politikájának fő jellemzője a kleptokrácia mellett a nepotizmus, az antikommunizmus és az autenticitás voltak. Ez utóbbi jegyében vette el 1971-ben az ország a Zairei Köztársaság nevet – a Kongó folyónak a bennszülöttek által használt elnevezése alapján, ezzel is hangsúlyozni kívánta az afrikai népek kulturális öntudatra ébredését. Ugyanezen hitelességi kampány keretében betiltatta a keresztény neveket és a nyugati típusú öltözködést, szabályozta a nyelvhasználatot, és az egész kulturális afrikanizálódás csúcspontjaként 1972-ben önmagát Mobutu Sese Seko Nkuku Ngbendu Wa Za Banga-nak (Mindenható harcos, aki kitartása és rendíthetetlen győzni akarása révén győzelmet győzelemre halmoz, és nyomában tűz gyullad) keresztelte át.

Erőteljes és céltudatos politikája abban a tekintetben sikeresnek mondható, hogy végbement az ország belső konszolidációja, megteremtette a hosszú távú stabilizáció feltételeit is az által, hogy politikai ellenfeleit, a szakadárokat és más, a hatalomra veszélyes elemeket ellehetetlenített, elüldözött, vagy egyszerűen megkínoztatott és kivégeztetett. Véres és gátlástalan eszközei ellenére óriási személyi kultusz övezte, de felmerül a kérdés, hogy mindezek tükrében hogyan élvezhette mindvégig a nyugati hatalmak teljes erkölcsi/ideológiai és gazdasági támogatását? A választ Mobutu, s így egyben Zaire külpolitikájában kell keresnünk.

Az 1950-1960-as évek fordulóján Kongó dekolonizációja idején Afrika népei is a két szuperhatalom vetélkedése által dominált hidegháború légkörében éltek, s rögtön felmerül a kérdés, hogy az újszülött állam vajon meg tudja-e őrizni önállóságát, vagy kénytelen elköteleznie magát a szembenálló felek valamelyike mellett. Kongó jövője szempontjából is meghatározó volt, hogy külpolitikáját alapos, jól megfontolt döntések mentén alakítsa ki. S bár a Mobutu-rezsim külfölddel való kapcsolata első ránézésre szeszélyes és kiszámíthatatlan politikát sejtet, valójában azonban egy, a diktátor személyes érdekeinek alárendelt, tökéletesen megkonstruált struktúra áll mögötte.

Mobutu egy sajtótájékoztatón 1978. Párizs

(forrás: corbisimages.com)

BELGA KAPCSOLATOK

A belga királyi pár Mobutu és felesége társaságában, 1970. Kinshasa

(forrás: gettyimages.com)

A korábbi gyarmatosító Belgium és a független Kongó – majd később Zaire - kapcsolata meglehetősen széles skálán mozgott, a szoros barátságtól egészen a nyílt ellenségeskedésig. Mobutu hatalomra jutását követően megszakította a felek közötti kétoldalú tárgyalásokat, mivel úgy érezte, hogy tényleges eredményt nem hoznak. Ráadásul 1966. július közepén befagyasztotta a belga érdekeltségű vállalatok számláit és számos belga tulajdonú ingatlant államosított. Ezek nyomán a két ország kapcsolata jelentősen megromlott, amit tovább fokozott, hogy év végére Mobutu felfüggesztette a rézexportot és gátolta az Union Minière du Haut Katanga bányavállalat pénzügyi tranzakcióit. Hamarosan fordulópont keletkezett: a belga királyi pár személyes vendégségbe hívta Mobutut és családját, majd tudományos és technikai együttműködési megállapodást kötött a két ország. 1970 júniusában II. Baudouin király és Fabiola királyné látogatott el Kinshasába, ahol immáron barátsági és együttműködési szerződést írtak alá. Ezt követően mindkét fél törekedett a jó viszony ápolására. A nem várt pálfordulást az hozta, hogy Mobutu szembesült az európai koncessziók kártalanítás nélküli lefoglalásának negatív következményeivel és így a réz árának drasztikus csökkenésével is. A második Shaba-invázió idején (1978) Belgium katonai erővel is Zaire segítségére sietett, ejtőernyős csapatokat küldött, akik a franciákkal karöltve leverték a lázadást. Az idilli állapot azonban csak szűk egy évtizedre jellemezte a belga–zairei kapcsolatokat, mivel 1988-ban az addigi válságok közül is kiemelkedő ellentét bontakozott ki, ami majdnem teljesen derékba törte Belgium addigi törekvéseit. Novemberben Brüsszel felajánlotta, hogy tíz évvel meghosszabbítja a Mobutu-rezsim számára folyósított állami hitelek visszafizetési határidejét és új egyezményt köt Zaire adósságának rendezéséről. Az ajánlatot lehet nagyvonalúnak is nevezni, a kormány a parlament és a közvélemény ellenzése mellett tette mezőgazdaság, Mobutu azonban a váratlanul hevesen reagált: kerekperec elutasította azt, sőt, a zairei állampolgárokat kötelezte, hogy vonják ki összes vagyonukat Belgium területéről és hazarendelte a Belgiumban tanuló fiatalokat. Tovább a konfliktust azzal, hogy egyoldalúan felbontotta a belga segélyek szabályozásáról szóló szerződéseket, és a speciális támogatások közül beszüntette azokat, amelyek nem járulnak hozzá Zaire fejlődéséhez. Végül a következő év júliusában a válságnak hirtelen vége szakadt, amikor Mobutu és Martens belga miniszterelnök aláírták a két ország között krízis végéről szóló formális megállapodást, ami egyúttal a kereskedelmi és állami adósságok rendezéséről is határozott. Az 1990-es évek elejétől azonban Belgium is beállt azon államok közé, amelyek egyre erélyesebb hangon kritizálták a Mobutu-rezsimet és mindinkább terjedtebbé a belga politikusok között az a nézet, hogy a diktátort el kellene távolítani a hivatalából.

FRANCIA KAPCSOLATOK

Mobutu és Valery Giscard d'Estaing francia elnök, 1976. Párizs

(forrás: gettyimages.com)

Kongó/Zaire Franciaország után a világ második legnagyobb francia nyelvű országa – ez önmagában is alapot szolgáltat a két ország szoros kapcsolatához. A De Gaulle-i külpolitika hamar felismerte a jó viszony előnyeit, ennek folyománya volt az 1963-ban megkötött kulturális és műszaki együttműködés is. Az igazi „összeborulás" azonban Mobutu hatalomra jutása után vette kezdetét. Eleinte adódtak ugyan problémák, mivel a diktátor az afrikai regionális politikát érintő első lépéseként megalapította a Közép-Afrikai Államok Unióját, amelyben a korábbi Francia Egyenlítői Afrika államait is (például Csád és a Közép-Afrikai Köztársaság) igyekezett egységbe tömöríteni. Ennek ellenére a viszony nem romlott meg jelentősen, ezt bizonyítja Mobutu és a francia pénzügyminiszter, Valéry Giscard d'Estaing 1971-es találkozója is, ahol megalapozták hosszútávú személyes kapcsolatukat, ami Giscard is töretlen maradt. 1973-ra a kulturális és gazdasági kapcsolatokat kiszélesítették a katonai szférára is, Franciaország Zaire egyik legfontosabb katonai partnerévé vált, miután az afrikai ország Mirage vadászgépeket, Puma helikoptereket és egyéb hadi felszereléseket vásárolt a franciáktól. Giscard elnöksége alatt tovább nőtt a franciák afrikai szerepe, 1975-ben több mint egymillió zairei fogadta „kitörő örömmel" kinshasai látogatása során az elnököt. A Shaba-inváziók idején francia katonák is harcoltak Mobutu rendszerének védelmében. A hidegháború befejeztével Franciaország visszafogott maradt a Mobutu-rezsimmel szemben és óvatosan leépítette a korábbi baráti kapcsolatot, végül 1993-ban – a kinshasai francia nagykövet meggyilkolását követően – francia csapatok evakuálták az országban tartózkodó francia állampolgárokat.

AMERIKAI KAPCSOLATOK

John F. Kennedy és Mobutu tábornok 1963. Washington

(forrás: corbisimages.com)

„Zaire Amerika legrégebbi barátai közül való, és az elnök, Mobutu, egyike a legértékesebb barátoknak…" – George Bush 1989 nyarán elhangzott szavai, ha kissé túlzóak is, de hűen tükrözik a két ország viszonyát. Washington fő célkitűzése a szovjet befolyás feltartóztatása volt az újonnan függetlenedett afrikai államban. Az 1960-as évek végétől pedig a kommunizmus elleni harc afrikai védőbástyájaként tekintett Kongóra. Mobutu katonai puccsa során a CIA támogatása nem pusztán ad hoc jellegű volt, a „Cég" végig jelen volt Kongó modern történelmében. Mobutu 32 éves uralma alatt hét amerikai elnök váltotta egymást az elnöki székben, de a két ország közötti jó viszony mindvégig fennállt, olyannyira, hogy a diktátor rendszeres vendég volt a Fehér Házban. Voltak ugyan néha ideiglenes elhidegülések – mint például az 1972-ben indult zaireizációs politika meghirdetése után, ezek azonban nem bizonyultak tartósnak, Mobutu ügyes külpolitikájával mindig meggyőzte Washing-

tont, hogy országa fontos pozíciót tölt be a kommunizmus elleni harcban. Elterjedt mondás volt az amerikai szenátorok körében a „Mobutu vagy káosz”.

A Carter-kormány már próbált kicsit nagyobb távolságot tartani Zairétől, de ez nem befolyásolta érdemben az afrikai ország számára nyújtott segélyek mértékét, és Mobutunak csak ez számított. A különc diktátor ugyan nyilvánvalóan lábbal taposta az emberi jogokat, Reagan elnök mégis azt nyilatkozta róla, hogy Mobutu „a jóérzés és jóakarat kifejezése” A bipoláris világrendszer megszűnésével érkeztek csak fordulóponthoz az amerikai–zairei kapcsolatok, amikor a Szovjetunió felbomlásával az afrikai ország elveszítette stratégiai jelentőségét. A nyugati hatalmakhoz hasonlatosan az USA is hevesen bírálni kezdte Zaire politikai berendezkedését; Mobutu diktatórikus hatalmának további támogatása kezdett erkölcsileg elfogadhatatlanná válni. Ő maga mondta egyszer: „Én voltam a hidegháború utolsó áldozata.”

Mobutu és Richard Nixon elnök 1973. Washington

(forrás: commons.wikimedia.org)

SZOVJET KAPCSOLATOK

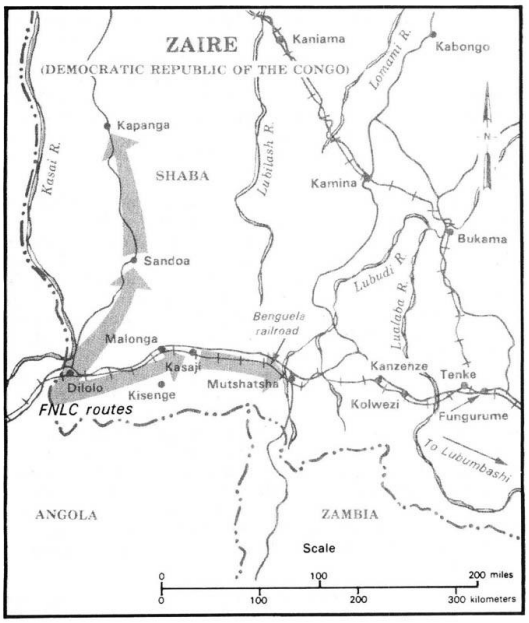

Shaba-invázió, 1977

(forrás: cgsc.edu)

Mobutu kommunistaellenessége a kezdetektől ismeretes volt, ahogy ezt a Szovjetunió felé nyitó Lumumba ellen elkövetett katonai puccs is bizonyította. Annak ellenére, hogy Moszkva szerepe és segítsége a lumumbisták irányában valójában csak a szavak és ígéretek terén nyilvánul meg, ez alkalmat nyújtott Mobutunak, hogy bűnrészességgel vádolja, és ezért kiutasítsa az országból a szovjet diplomatákat. A diktátor tényleges hatalomra jutását Hruscsov hűvösen fogadta és az egész puccsot az Egyesült Államok akciójaként aposztrofálta. Csak 1967-ben sikerült rendezni a két ország kapcsolatait. A lényegében formális kapcsolat leginkább Mobutu érdekeit szolgálta, aki ismételten fenyegető ellenségként tüntette fel Moszkvát Washington számára. 1970–1971-ben újfent „nem kívánatos személlyé” nyilvánította az országban tartózkodó szovjet állampolgárokat, akiket akkor a diákság lázadásra való felbujtásával és felforgató tevékenységgel vádolt. Jellegzetes lépése volt, hogy 1974-ben a korábban bejelentett moszkvai látogatását az utolsó pillanatban lemondta és helyette inkább a Kínai Népköztársaságban és a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságban utazott. A két ország viszonya igazából csak 1975-ben mérgesedett el, amikor is

ellentétes oldalon kötelezték el magukat az angolai polgárháborúban. A Shaba-inváziók kirobbanását Mobutu mindkét alkalommal a Szovjetunió és Kuba nyakába varrta – döntő bizonyítékot mindmáig nem sikerült felmutatni a két ország „bűnösségéről". Az 1980-as évek közepén Mobutu újfent kijátszotta a szovjet kártyát, ezzel próbálva meg hangsúlyozni kiemelt fontosságú szerepét a világpolitikában, illetve elérni, hogy a Nyugat minél nagyobb összegű támogatásokat folyósítson számára.

KÍNAI KAPCSOLATOK

Kezdetben Mobutu ugyanúgy ferde szemmel tekintett Mao Pekingjére, mint Hruscsov Moszkvájára, élesen élt emlékezetében, hogy néhány évvel korábban Kína a lumumbista Mulele-t támogatta. 1972-re jelentős változás ment végbe magatartásában: egyre inkább kezdett úgy tekinteni Kínára, mint lehetséges ellensúlyra a Szovjetunióval szemben. Ez a felismerés vezetett el odáig, hogy 1973-ban látogatást tett Maonál, ahonnan 100 millió dolláros segély ígéretével érkezett haza. A kölcsönös jó viszony akkor vált igazán meghatározóvá, mikor az angolai harcok során mindketten az MPLA-erők ellen küzdöttek, sőt, Mobutu második pekingi útja alkalmával egyezséget kötött az FNLA (National Front for the Liberation of Angola) együttes támogatásáról. A tervük kudarcot vallott ugyan, Zaire mégis igyekezett fenntartani kapcsolatait Kínával, hogy ezzel is alátámassza „el nem kötelezett" státuszát és hangsúlyozza az ország kiemelt fontosságát. Kínának a Shaba-inváziók alatti formális segítsége az 1980-as évekre valós és jelentős segéllyé nőtte ki magát: Peking hadászati, műszaki és pénzügyi téren is támogatta Mobutut, aki mellett a nyugati hatalmak cserbenhagyása idején is kitartott.

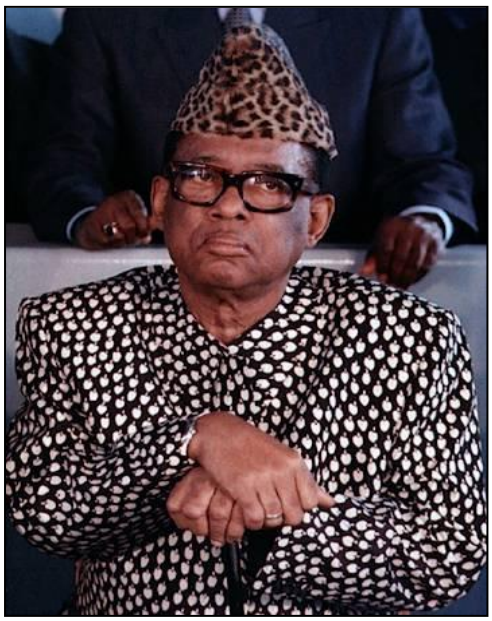

„a hidegháború utolsó áldozata"

(forrás: corbisimages.com)

Mobutu külpolitikájáról összegezve megállapítható, hogy kétségkívül értett ahhoz. Hosszú ideig ki tudta használni a hidegháborús rendszerben az országa számára megnyílott mozgásteret, zsarolási potenciált. Zaire felvirágoztatása helyett a maga személyes érdekeit tartotta szem előtt: külföldi segélyekből óriási magánvagyont halmozott fel. Uralmának 32 éve alatt mindvégig az el nem kötelezettek mozgalmának prominens tagjaként tüntette fel magát. Ez a külvilág felé sugallt kép azonban nem felelt meg a valóságnak, Mobutu ugyanis a kezdetektől fogva a Nyugattal való együttműködés irányába hajlott. Mindent összevetve megállapítható, hogy saját céljaihoz kiválóan illeszkedő és jól átgondolt politizálásával a világ nagy részét „bolonddá tette".

ZAIRE A POSZTBIPOLÁRIS RENDSZERBEN

Egyedül, szövetségesek nélkül….

(forrás: corbisimages.com)

A hidegháború befejezése a korábbi baráti államokkal való kapcsolat fokozatos leépülését hozta magával, bár Mobutu igyekezett továbbra is fenntartani a kölcsönös jó viszonyt. A ’90-es évek elején a korábbi egypártrendszer helyett koalíciós kormányzás jött létre, amihez az elégedetlen katonák Kinshasában kirobbantott lázadása is nagyban hozzájárult. Az idős diktátor kezéből egyre inkább kezdett kicsúszni az irányítás, ráadásul egészségügyi problémái miatt egyre több időt töltött európai gyógykezeléseken. Bukását végül a szomszédos Ruandában kirobbant polgárháború alapozta meg, ugyanis Mobutu már régóta nyíltan támogatta a ruandai hutu szélsőséges csoportokat. A világ közvéleménye előtt ugyan igyekezett jó színben feltűnni azzal, hogy menekülttáborokat létesített Zaire területén, de a tuszik erőszakos kitelepítésének hírére a megerősödött belső ellenzék Laurent-Désiré Kabila vezetésével szövetségre lépett az ugandai és ruandai katonákkal és 1997. május 17-én a felkelők a fővárost is elfoglalták. Mobutu először Togoba menekült, majd a marokkói Rabatban talált menedéket, ahol szeptember 7-én prosztatarákban elhunyt. Halálával nem csak a diktatúra, de Zaire is összeomlott, az ország újra a Kongói Demokratikus Köztársaság nevet vette fel, de béke még azóta sincs.

(Szabó István)

Források

Afrika Tanulmányok: Mobutu Sese Seko http://www.afrikatanulmanyok.hu/htmls/mobutu_sese_seko.html

Benkes Mihály István [2004]: A kongói válság történeti gyökerei – a mobutizmus politikai hagyatéka. Kül-Világ, I. évfolyam 2004/1. http://epa.oszk.hu/00000/00039/00001/pdf/benkes.pdf

Gerald J. Bender, James S. Coleman,Richard L. Sklar [1985]: African Crisis Areas and U.S. Foreign Policy. University of California Press Ltd. London, England, 1985.

Heidi Kriz [1997]: When He Was King: On the trail of Marshal Mobutu Sese Seko, Zaire's former Kleptocrat – in- Chief May, 1997. http://www.metroactive.com/papers/metro/05.22.97/cover/mobutu-9721.html

Howard W. French [1997]: Mobutu Sese Seko, 66, Longtime Dictator of Zaire. The New York Times, Sept 8. http://partners.nytimes.com/library/world/090897obit-mobutu.html#2

J. D. Fage – Tordoff William [1978]: Afrika története. Osiris Kiadó, 2004

Josh Latimer: Mobutu Sese Seko Biography. Dictator of the Month: July 2006. http://www.dictatorofthemonth.com/Mobutu/Jul2006MobutuEN.htm

Kevin C. Dunn [2003]: Imagining the Congo: the international relations of identity. Palgrave McMillan. New York, 2003.

Kevin Shillington [2005]: Encyclopedia of African history. Taylor & Francis Group, New York, 2005.

Martin Meredith [2005]: The Fate of Africa: A History of 50 Years of Independence. PublicAffairs. 2005.

Mary Anne FitzGerald [1997]: Obituary: Mobutu Sese Seko. The Independent, Sept 9, 1997. http://www.independent.co.uk/news/peo

ple/obituary-mobutu-sese-seko-1238238.html

Stephen R. Weissman [1997]: Addicted to Mobutu: why America can't learn from its foreign policy mistakes. The Washington Monthly | September 1, 1997. http://www.thefreelibrary.com/Addicted+to+Mobutu:+why+America+can't+learn+from+its+foreign+policy...-a019757662